

UOT 746

Cəmilə Əli qızı Babayeva
Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyası.
Müəllim
E-mail: jamilababayeva34@gmail.com

ARXİTEKTONİKA VƏ ONUN GEYİMİN FORMALAŞMASINDA ROLU

Xülasə: Məqalədə kostyumun tektonik sistemlərinin formalaşmasının ən ümumi prinsipləri araşdırılır. Qeyd olunur ki, kostyumun tektonikasının xarakteri memarlıq və maddi mühitin digər obyektlərinin həlli tektonikası ilə sıx əlaqədə özünü göstərir. Eyni zamanda, kostyumun öz tektonik sistemləri var: karkas, qabıq və hər iki sistemin xassələrini birləşdirən aralıq. Göstərilir ki, üçölçülü forma hesab edilən kostyumun daxili məkanı insan həyatı üçün rahatlıq təmin edir. Geyimlərin formalaşdırılmasının ümumi prinsiplərinin memarlıqla oxşarlığı zahiri formanın obrazlı-assosiativ təzahüründə ifadə olunur.

Açar sözlər: kostyum, arxitektionika, memarlıq, formalaşma, harmoniya, estetika, kompozisiya, vəhdət.

Arxitektionika anlayışı müxtəlif sənət formalarında geniş istifadə olunur. Belə ki, məsələn, ədəbiyyatda və musiqidə bu termin əsərin bütövlükdə qurulmasını, onun tərkib hissələrinin və əsərin ideyası ilə müəyyən edilmiş elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsini ifadə edir. Eyni mənada “kompozisiya” termini də işlədilir və təkcə bütövlükdə əsərə, arxitektionikaya deyil, həm də onun ayrı-ayrı elementlərinə: obrazın tərkibinə, süjetinə və s. Arxitektionika əsərin hissələrinin nisbətini, bədii vəhdət təşkil edən komponentlərinin yerləşməsini və bir-biri ilə əlaqəsini ehtiva edir. Arxitektionika anlayışına həm əsərin zahiri quruluşu, həm də onun hissələrə bölünməsi, bu və ya digər ardıcılıq, elementlərin qruplaşdırılması daxildir. Memarlıq texnikaları üslubun vacib elementlərindən birini təşkil edir və onunla birlikdə sosial cəhətdən müəyyən edilir. Eyni üslub daxilində memarlıq texnikaları bədii janrdan asılı olaraq dəyişir; hər bir janr özünəməxsus kompozisiya tələb edən bir sıra spesifik xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur. Sənət tarixində, rəssamlıqda və memarlıqda “kompozisiya” anlayışı əsərin ayrı-ayrı hissələrinin bədii bütövlükdə birləşməsini ifadə edir.

“Arxitektionika” (yunan dilindən – tikinti sənəti) anlayışı ümumi mənada struktur naxışlarının bədii ifadəsinin vəhdətini, struktur sistemə xas olan yük və dayaq nisbətini ehtiva edir. Geniş mənada memarlıq hər hansı bir sənət əsərinin əsas və ikinci dərəcəli elementlərinin nisbətini müəyyən edən kompozisiya quruluşudur. Əşyanın memarlığının keyfiyyəti dörd əsas xüsusiyyətdən asılıdır: məzmunun özünün kamilliyi, formanın mükəmməlliyi, forma ilə məzmun əla-

qəsi və formanın estetikası. Arxitektanın əsas nümunəsi forma və məzmunun hərtərəfli vəhdətidir. Memarlıq kütlələrin paylanması, formaların ritmik quruluşunda, nisbətlərdə, qismən də əsərin rəng quruluşunda üzə çıxır. Formanın elementlərinin memarlıq əlaqəsi əsas ifadə vasitəsidir.

Sistemin ən mühüm cəhətlərinin, sabit elementlərinin, onların mücərrəd mahiyyətinin əks olunması struktur adlanır. Quruluş müəyyən mənada statikdir, morfologiyanı əks etdirir, yəni, sistemin strukturu. Bədii əsərin quruluşuna bir-biri ilə əlaqəli bir neçə aspektdə – tektonika, kompozisiya və ekspressivlik baxımından baxmaq olar.

Tektonika əsərin tərtibatına, dairəvi heykəltəraşlıq kompozisiyasına, dekorativ sənətin həcmli əsərlərinə xas olan struktur naxışların bədii ifadəsidir, hər hansı bir sənət əsərinin kompozisiya quruluşudur. Tektonika bütövün hissələrinin qarşılıqlı yerləşməsinin xüsusiyyətlərini, forma və nisbətlərin nisbətini ifadə edir. Tektonika bir materialın xüsusiyyətlərinin, onların işinin məntiqinin qurulması şəklində görünən əksidir. Formanın plastikliyi vasitəsilə möhkəmlik, dayanıqlıq, tarazlıq, hərəkət istiqaməti kimi struktur xüsusiyyətləri ifadə edilir, hissələrin nisbəti aşkarlanır. Aydın və məntiqli tektonika formanın doğruluğunu təmin edir, obyektin məqsədi, onun istehsal texnologiyasının xüsusiyyətləri və materialın xüsusiyyətləri haqqında düzgün təsəvvür yaradır. Statikaya və tarazlığa, istirahət və hərəkət balansına əsaslanan tektonik sistemlər XIX əsrin sonlarına qədər mövcud olmuşdur. Bu, cəmiyyətin texniki imkanlarının sıxılmada işləyən material və konstruksiyaların istifadəsindən kənara çıxması ilə bağlıdır. Bu materialların və strukturların imkanlarının apofeozu Qotika dövrü idi.

Kostyumun tektonik sistemlərinin formalaşmasının ən ümumi prinsipləri ətraf mühitin digər obyektləri ilə eynidir. Formalaşdırma – ayrı-ayrı obyektlərin strukturlaşdırılması (bölmə və tikinti), funksional, konstruktiv, məkan-plastik, texnoloji strukturların yaradılması. Kostyum üçölçülü forma hesab edilə bilər, onun daxili məkanı insan həyatı üçün rahatlıq təmin edir. Geyimlərin formalaşdırılmasının ümumi prinsiplərinin memarlıqla oxşarlığı zahiri formanın obrazlı-assosiativ təzahüründə ifadə olunur. "Monumental", "monolit" kostyum tərifləri tez-tez formaların böyüdülməsini, onların həllinin yığcamlığını vurğulamaq üçün istifadə olunur ki, bu da sakitləşdirici rəngli ağır parçalardan və dizaynın sadəliyindən istifadə etməklə əldə edilir. Kostyumun tektonikasının xarakteri memarlıq və maddi mühitin digər obyektlərinin həlli tektonikası ilə sıx əlaqədə özünü göstərir. Eyni zamanda, kostyumun öz tektonik sistemləri var: karkas, qabıq və hər iki sistemin xassələrini birləşdirən aralıq.

Kostyumun forması mürəkkəb və çox səviyyəli bir anlayışdır. "Forma" anlayışının özünə də müxtəlif mövqelərdən yanaşmaq olar: ona fəlsəfi kateqoriya kimi, simvol kimi, obyekt kimi, fəaliyyətin nəticəsi kimi baxmaq olar. Fəlsəfədə obyektin forması obyektin mövcudluq yolu, məzmunun daxili təşkili, məzmunun elementlərini bir-birinə bağlayan və onsuz məzmunun mövcudluğu

mümkün olmayan bir şey kimi qəbul edilir. Forma, materialın mənalı çevrilməsi, yəni formalaşdırılması nəticəsində yaranan bir şeyin morfoloji və həcm-məkan struktur təşkilidir.

Həcm-məkan quruluşu formanın bütün elementlərinin bir-biri ilə və məkanla semantik əlaqəsini, tabeliyini və qarşılıqlı təsirini əks etdirən kompozisiya kateqoriyasıdır. Həcm-məkan kompozisiyasında elementlər məkan, həcm, səthdir. Struktur bağlara həcmli formanın qurulması nümunələri, ritm, simmetriya və asimetriya, nisbətlər, kontrast, nüans daxildir. Həcm və məkan arasındakı əlaqənin təbiətindən asılı olaraq formalar fərqlənir: gizli, qismən gizli və açıq bir quruluşla.

Düzgün təşkil edilmiş üçölçülü quruluş və məhsulun açıq tektonikası formanın bütövlüyü və harmoniyası üçün ilkin şərtlər yaradır. Harmoniya burada insana əlverişli estetik təsir göstərən kompozisiyanın bütün komponentlərinin üzvi əlaqəsi, ardıcılığı və mütənasibliyi kimi başa düşülür. Məhsulun harmoniyası funksional, texniki və iqtisadi məsələlərlə sıx əlaqədə olan kompozisiyanın estetikası ilə bağlıdır. Kompozisiyanın vəhdəti formanın bütövlüyü üçün əvəzsiz şərtədir. Bu, məhsulun və ya strukturun bütün tərtibatının tabe olduğu kompozisiyada əsas ideyanın vurğulanmasına əsaslanır. Kompozisiyanın vəhdəti minimum maddi və bədii vasitələr sərf etməklə rahat və estetik məmulatların yaradılması vasitəsi kimi qəbul edilir. Kompozisiyanın vəhdəti həcm-məkan quruluşunun nizamlı strukturunda və aydın ifadə olunmuş tektonikasında özünü göstərir.

Obyektiv dünyanın ən mühüm komponenti kostyumdur – şəxsiyyətin estetik tərbiyəsi vasitəsidir. Ekspressiv, obrazlı şəkildə işlənmiş kostyum insanın daxili sərvətinin, fərdi məziyyətlərinin açılmasına kömək edir.

Kostyum rəssamın yaradıcılıq fəaliyyətinin xüsusi obyektidir. Kostyum yaratmaq sənəti də hər bir sənət kimi yaradıcıdan bilik, təxəyyül, zövq, müəyyən bacarıq tələb edir. Bir kostyum (paltar, ayaqqabı, aksesuar) yaratmaq üçün müxtəlif bədii keyfiyyətlərə malik olan müxtəlif materiallardan istifadə olunur: rəng, faktura, quruluş, naxış. Materiallar geniş çeşidli mütəxəssislər tərəfindən hazırlanır: toxuculuq işçiləri, trikotajçılar, dabbalar, xəzçilər, kimyaçılar və s. Vahid bütövlükdə, kostyum dizayneri tonal-rəng nisbətləri, birləşmələr məsələsini də həll edir. Beləliklə, geyim dizayneri həm heykəltəraş, həm rəssam, həm də qrafika ustasıdır. Çoxşaxəli mütəxəssisin formalaşmasında texnoloji (dərzi-lik) bacarıqlarına yiyələnmək də mühüm rol oynayır.

Geyim dizaynı – müəyyən edilmiş xüsusiyyətlərə malik yeni geyim nümunəsinin yaradılması prosesinə tədqiqat, eskizlərin, maketlərin və modellərin yaradılması, məhsulun çertyojlarının hesablanması və qurulması, prototiplərin hazırlanması daxildir. Layihə öncəsi tədqiqat və analoqların təhlili əsasında ilk növbədə obrazda təcəssüm olunan yaradıcı konsepsiya yaranır. Təsvir ya eskiz yaradarkən kağız üzərində doğulur və maketdə, sonra modeldə, və ya düzülmə

prosesində materialla birbaşa işləyərkən, maket isə modeldə təcəssüm olunur.

Kostyum müəyyən bir ideyanı (konsepsiyanı), obrazlı məzmunu, quruluşu daşıyan, məqsədi ilə müəyyən edilmiş bədii cəhətdən qərarlaşdırılmış ansambldır. Kostyum ansamblı onun tərkib hissələrinin müəyyən bir zamanın, dövrün, ətraf mühitə – daxili və ya eksteryerə uyğun olan bir insan obrazına ciddi tabe olması ilə xarakterizə olunur. Dəst, üslub birliyi və müəyyən xüsusiyyətlər – material, məqsəd, rəng ilə birləşdirilən geyim elementlərinin məcmusudur. Dəsti təşkil edən əşyalar ekvivalentdir, bir-birini əvəz edir ki, bu da dəsti ansamblıdan fərqləndirir.

Rəssamın geyim sahəsindəki fəaliyyəti digər yaradıcılıq sahələri üçün xarakterik olmayan bir çox spesifikliyə malikdir. Kostyum sənəti konkretliyi ilə seçilir. Kostyum və şəxs ayrılmaz bir bütöv olduğu üçün kostyum həyat qabiliyyətli, yəni rahat, praktik, gözəl, zərif olmalıdır. Bu keyfiyyətlər yaradıcı tərəfindən artıq ilkin planında qoyulmuşdur. Eyni zamanda, əsrlər boyu yaşayan rəsamlıq, heykəltəraşlıq, memarlıq və s. əsərləri ilə müqayisədə kostyum keçicidir, tamaşaçını daim həyəcanlandırır.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Архитектоника // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона [86 томов] (82 т. и 4 доп.). — Санкт-Петербург, 1890 –1907.
2. Архитектоника // Литературная энциклопедия: [11 томов]: т.1 / Отв. ред. Фриче В.М.; Отв. секретарь Бескин О.М. — Москва: Изд-во Ком. Акад., 1930. — Стб. 701. — 768 стб.
3. Бердник Т.О. Архитектоника костюма (Социокультурная динамика). Автореферат канд.дисс. – Ростов-на Дону – 2004.
4. Власов В.Г. Архитектоника, архитектоничность // Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства [10 томов] — Санкт-Петербург: Азбука-Классика. — Т. I, 2004. — С. 485
5. Власов В. Г. Тектоника // Новый энциклопедический словарь изобразительного искусства [10 томов] — Санкт-Петербург: Азбука-Классика — Т. IX, 2008. — С. 450-451.
6. Кибалова Л., Гербенова О., Ламарова М. Иллюстрированная энциклопедия моды. Прага: Артия, 1987. 608 с.
7. Коммиссаржевский Ф. История костюма. Минск: Современный литератор, 1999. 496 с.

Джамиля Али кызы Бабаева

АРХИТЕКТОНИКА И ЕЕ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ОДЕЖДЫ

Резюме: В статье рассматриваются наиболее общие принципы формирования тектонических систем костюма. Отмечается, что характер тектоники костюма проявляется в тесной связи с тектоникой архитектуры и других объектов материальной среды. В то же время у костюма есть свои тектонические системы: каркас, оболочка и промежуточный продукт, сочетающий в себе свойства обеих систем. Показано, что внутреннее пространство костюма, рассматриваемое как объемная форма, обеспечивающая комфортность жизнедеятельности человека. Сходство общих принципов формирования одежды с архитектурой выражается в образно-ассоциативном проявлении внешней формы.

Ключевые слова: костюм, архитектурный, архитектура, формообразование, гармония, эстетика, композиция, единство.

Jamila Ali gizi Babayeva

ARCHITECTONICS AND ITS ROLE IN FORMING CLOTHES

Summary: The article deals with the most general principles of formation of tectonic systems of the suit. It is noted that the nature of the suit tectonics is manifested in close connection with the tectonics of architecture and other objects of the material environment. At the same time, the costume has its own tectonic systems: a frame, a shell, and an intermediate product that combines the properties of both systems. It is shown that the inner space of the suit, considered as a three-dimensional form that ensures the comfort of human life. The similarity of the general principles of clothing formation with architecture is expressed in the figurative-associative manifestation of the external form.

Key words: costume, architectural, architecture, shaping, harmony, aesthetics, composition, unity.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 13.02.2023

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı: sənətsünəşliq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Aslan Xəlilov